

Franc Rozman

DELOVANJE JUGOSLOVANSKE SOCIALNODEMOKRATSKE STRANKE
MED PRVO SVETOVNO VOJNO

Prav v dneh sarajevskega atentata je v Ljubljani zasedal deveti zbor JSDS (Jugoslovanska socialnodemokratska stranka) in kot je čez tri leta in pol dejal na naslednjem zboru stranke Josip Petejan, »še prav nismo domov prišli in še enkrat pogledali sklepe in načrte ter si razdelili delo, že je bobnal vojni boben, ki je naznanjal splošno mobilizacijo in vojno napoved. S tem so bili zaenkrat pokopani vsi naši načrti, vse naše priprave, zakaj odriniti so morali skoraj vsi naši najboljši zaupniki, stebri naše stranke. Kar nas je ostalo doma, bili smo zmedeni, kakor brez glave.«¹ Začetek vojne je presenetil tudi naše socialne demokrate, tako kot druge v Evropi. Ker ni zasedal parlament, pa jim je bilo prihranjeno vsaj glasovanje za vojne kredite.

Tik pred izbruhom sovražnosti je domovino zapustil strankin dolgoletni voditelj Etbin Kristan, ter odšel v ZDA, kar ni bilo brez posledic za nadaljnji razvoj in delovanje stranke.

Vojno navdušenje, ki je v začetku avgusta 1914 zajelo avstrijsko in nemško socialno demokracijo, in je našlo svoje najbolj nebrzdane izpade v uvodnikih Arbeiter Zeitung, kot npr. Tag der deutschen Nation, Hurra, Hurra Vorwärts, Nach Paris, pa slovenske socialne demokrate ni zajelo. Že ob novice o umoru Franca Ferdinanda so delegati, čeprav obotavljaje, podprli Tumov ugovor ter niso sprejeli resolucije, ki je obžalovala to dejanje.² Šovimistično stališče Arbeiter Zeitung pa je še naprej povzročalo skrbi slovenskim, predvsem pa italijanskim sodrugom v Trstu, tako da so že 17. septembra 1914 poslali takratnemu tajniku dunajskega centralnega vodstva Ferdinandu Skaretu protestno pismo, v katerem so izrazili ogorčenje in obenem nerazumevanje zaradi člankov v strankinem dnevniku, ki so tako grobo žalili internacionalistično zavest delavstva in nastopali tako vojno hujskaško.³ Odgovoril je Viktor Adler sam. Apeliral

¹ Poročilo Josipa Petejana na X. zboru JSDS 25. in 26. decembra 1917 v Ljubljani, Zgodovinski arhiv KPJ, tom 5, str. 299.

² O stališčih JSDS v času prve svetovne vojne je prvi pregledno pisal France Klopčič, Protivojno stališče slovenske socialne demokracije, Zgodovinski časopis, 24, Ljubljana 1970, št. 1—2, str. 53—75.

³ Archiv der SPÖ Wien, Adler Archiv, Mappe 166 a/78. Wir wissen nicht, wie die Haltung der Arbeiter Zeitung seit Anfang August den Gefühlen der Genossen in Wien und den deutschen Provinzen entspricht, können aber mit schmerzlichen Bedauern feststellen, daß diese Haltung in unseren Provinzen, sowohl bei den italienischen als den slovenischen Genossen Anlaß zu heftigen Kritiken gibt... Angefangen vom 5. August mit dem Artikel »Der Tag der deutschen Nation« wurde diese Haltung in

je, naj razumejo izredno težko situacijo, ki jo je povzročila vojna, saj ne gre le za prihodnost Nemčije in Avstrije, ampak tudi nemške in avstrijske socialne demokracije. Adler je še zapisal,⁴ da so bili nemški socialni demokrati vedno proti vojni, ker pa je že izbruhnila, velja razmišljati le še o tem, da bi bila še slabša kot vojna lahko le zmaga Rusije in poraz Avstro-Ogrske in Nemčije. Tržaški zaupniki so 13. septembra 1914 na svoji seji sprejeli resolucijo proti hujskaškemu pisanju nemških delavskih listov, ki pa je bila v LAVORATOREJU zaplenjena.⁵ Tudi slovenske socialne demokrate je to vprašanje zaposlovalo in izvršilni odbor stranke, ki je imel tedaj sedež v Trstu, je skušal sklicati več sej, na katerih naj bi izoblikovali stališče JSDS do stališč nemške socialnodemokratske stranke do vojne. Množino uporabljam zato, ker se Regentu kar štirikrat ni posrečilo zbrati potrebnega števila članov izvršilnega odbora, da bi bili sklepčni. Tuma je kar naprej tarnal, da so prometne zveze neugodne in da bo izgubil preveč časa, drugih pa enostavno ni bilo. Vendar je Tuma vsaj pismeno obrazložil svoje stališče, v katerem pravi, da se strinja s stališčem prvega predstavnika marksizma, torej K. Kautskega, ki je v svoji reviji *Die neue Zeit* zapisal, da je bila stranka presenečena, ker jo je vojna postavila pred izvršeno dejstvo, da ni mogla agitirati proti vojni, ker gre za odločilne spremembe v sestavi evropskih držav, pač pa bo svoje stališče lahko izrazila šele ob koncu vojne. »V odločilnih trenutkih, ko se pojde za obstoj in smeri socializma, pa sem prepričan, že sedaj,« pravi Tuma, »nastopi najmočnejša socialno demokratska stranka, ki je nemška, solidarno in združeno s celo internacionalo sveta. Radi tega odklanjamo vsako sodelovanje, ker sem mnenja, da bi že odločitev kake meritorične diskusije ugledu naše stranke škodila in se dala izrabiti proti nam. Priporočil bi torej, da izvršilni odbor opusti vsak oficialen korak v tej zadevi, dokler ne bo mogoča očitna diskusija po listih in zborovanjih.«⁶ Na to pismo je Regent odovoril Tumi

einer Reihe von Artikeln »Nach Paris« u. s. f. fortgesetzt. Alle diese Artikel waren *Redaktionsartikel*, aber der Höhepunkt wurde erreicht durch die Wiedergabe eines »interessanten Briefes« in der Nummer von 14. d. M. betitelt »Hurra, Hurra, Vorwärts« der in geradezu bestialischer Weise, nicht nur den Ideen des Sozialismus, sondern auch der Menschlichkeit widerspricht.

⁴ Prav tam, Mappe 166 a/68... »Sie wissen, wie wenig wir deutschen Sozialdemokraten den Krieg gewollt haben, und können sich ungefähr vorstellen, was wir empfunden haben, als er gekommen ist. Aber Sie und gerade Sie wissen am allerbesten, daß, *nachdem er einmal da ist*, für uns nur eine Überlegung maßgebend sein muß. Schlimmer als der Krieg an sich kann nur noch eine Sache sein: eine Niederlage der Deutschen und Österreicher und ein Sieg Rußlands. Ich persönlich und sehr viele mit mir, empfinden diesen Krieg als eine endgültige Katastrophe ihres Lebens...«

⁵ Prav tam, Mappe 166 a/70. Tekst resolucije se glasi: »Genossen und Nichtgenossen haben sich wiederholt bei uns angefragt, ob wir mit dem einen oder anderen Artikel der ‚Arbeiter Zeitung‘ einverstanden sind. Um jedwedem Mißverständnis vorzubeugen, bringen wir unseren Lesern in Erinnerung, daß ‚Lavoratore‘ einen Artikel der ‚Arbeiter Zeitung‘ schon scharf tadeln mußte und leider sich auch mit dem Inhalte von darauffolgenden Artikeln nicht einverstanden erklären kann. Zugleich erklären wir jedoch, daß wir in diesem Augenblicke gar nicht geneigt sind, mit der Zeitung der deutschen Genossen in eine Polemik einzutreten, denn wir sind der Meinung, daß die Debatten und die Beurteilung der Haltung der Sozialdemokraten bei den jetzigen Ereignissen auf eine fernere Zeit notwendig verschoben werden müßen. Während sich die Gegner alle Mühe geben, um alles herauszufinden, was uns trennen könnte, geben wir uns alle Mühe, um das herauszufinden, was uns einigen könnte.«

⁶ Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), Inštitut Milka Kosa, arhiv Henrika Tume (odslej arhiv Tume), pismo Henrika Tume Ivanu Regentu 23. 9. 1914.

čez teden dni in zadnji del se mi zdi tako možat in neobičajen v slovenski socialni demokraciji, da ga navajam v celoti:

»Vsi se zavedamo važnosti momenta in se hočemo temu primerno obnašati. To storimo lahko, četudi smo mali sinovi malega naroda. Čas je, sodrug Tuma, da se pričnemo spoštovati, da si priznamo ne le, kako da smo malo pomembni, marveč tudi koliko pomenimo. Čas je, da pričnemo tudi mi reševati stvari samostojno z ozirom na naše razmere, da nehamo jahati slovenskega konja po nemškem načinu, da pričnemo gledati s svojimi očmi brez tujih očal, da nehamo biti malopomemben mož in da postanemo vsaj toliko, da se bomo spoštovali. Le oni žive, ki hočejo biti nekaj, ki hrepene po tem, da bodo.«⁷

Konec oktobra 1914 je v Trstu le prišlo do seje izvršilnega odbora, ki je nameravala zavzeti svoje stališče do dogajanj v stranki in zunaj nje ter poskusiti z izdajanjem strankinega glasila. Mnenja pa so bila tako različna, da ni prišlo do nobenega sklepa in večina je bila proti izhajanju lista.

Tako kakšnega formalnega stališča do nemške socialne demokracije stranka ni zavzela, pač pa je že na začetku vojne prišlo do nekaterih sprememb v sestavi izvršilnega odbora, nekatera nasprotja pa so obstajala še od prej, predvsem med ljubljansko in tržaško skupino, kar se je posebno pokazalo ob preselitvi sedeža stranke iz Ljubljane v Trst, ki pa se je konec koncev pokazal kot manj ustrezen, česar ni bilo mogoče predvideti pred izbruhom vojne.

V že citiranem pismu Tumi 30. septembra 1914 je Regent zelo negodoval nad razmerami v stranki. Pravi, da je od julija 1914 sklical že štiri seje izvrševalnega odbora, bilo pa ni še nobene. »Vam ne očitam ničesar. Enako pa ne morem trditi o drugih. Seja širšega izvršnega odbora bo morala rešiti nekaj nerešenih vprašanj, ki so za stranko zelo važna. Kakorkoli se zdi smešno, moram vendar povedati, da se mi zdi misel na polnoštevilni obisk seje najpredrzejši up na svetu. Novi izvrševalni odbor ni dobil od starega še ničesar. Niti znamk, niti izkaznic. Kadar prosim, da nismo dobili niti tega, ni treba, da bi govoril naprej. In so bila zaman vsa pisma, poslana v Ljubljano in so bili zaman vsi brezuspešni ustmeni opomini in nalašč napravljene poti v središče Slovenije. Uprava stranke, uprava lista, njeno imetje in položaj posameznih organizacij so nam še vedno španska vas.«⁸

Vojna je seveda hitro prizadela stranko, saj so sami vpoklici strankino širjenje močno zavrli, vojni režim pa je zatrl delavski list, uvedel cenzuro in preganjal sumljive, državi nevarne elemente, med katerimi so bili v večini sicer nacionalno usmerjeni ljudje, vendar je med preganjanimi moč zaslediti tudi precejšen del delavstva. V začetku junija 1915 je pisal Melhior Čobal strankinemu tajniku Skaretu, da je bilo na začetku vojne na slovenskem etničnem ozemlju okrog 4000 politično in okrog 10 000 strokovno organiziranih delavcev. »V tem trenutku pa je organizacija povsem ohromljena,« piše Čobal »razen v Trbovljah, Zagorju in deloma v Ljubljani. Koliko je sedaj strankarsko organiziranih, ni mogoče reči, veliko gotovo ne.«⁹ Julija in avgusta 1916 je prišlo do akcije za izdajanje slovenskega delavskega lista Zarja, za katerega so se mnogi ogrevali, med njimi Golouh, Tuma in Pittoni ter Passigli, ki sta bila tudi pri-

⁷ Prav tam, Ivan Regent Henriku Tumi 30. 9. 1914.

⁸ Prav tam.

⁹ Prav tam, Melhior Čobal Ferdinandu Skaretu 1. 6. 1915.

pravljena, da bi »Il Lavoratore« nudił novoosnovanemu listu finančno podporo.¹⁰ Tudi ob tem vprašanju je imel Regent drugačno stališče, ki v neki meri potrjuje njegovo misel, naj se slovenski proletariat postavi na lastne noge brez tuje pomoči. V pismu Tumi je 10. avgusta 1916 zapisal, »da bi bila tudi večja in daljša podpora od ‚Il Lavoratore‘ brezkoristna in kakorkoli izvirajoča iz poštenih namenov, nedelikatna. Se mi zdi, da bi znala povzročiti taka podpora naši stranki nepotrebne prepire in očitke. Tudi tega menja sem, da bi bilo nedelikatno od nas sprejeti v sedanjih razmerah kakršno si bodi podpora od tuje strani. Nič gotovega ne vemo, kako se bodo stvari razvile in kakšne smeri bodo prišle po vojni na površje.

Od nekdanj sem bil proti temu, da bi ležalo strankarsko življenje in njeni deli na podlagi tujih podpor. Mene je bolelo srce, ko sem moral spoznati in priznati, da stoji najvažnejši del naše stranke na tujih nogah. In bogme, da vem, koliko ogromne škode v vseh ozirih je donesel stranki ta njen negotovi, nesamo-stojni in nelepi položaj. Ako je bilo to naziranje zdravo prej, je sedaj naravnost potrebno, da si ga sodrugi postavijo kot pglavitno načelo svojemu bodočemu delu.«¹¹ Že čez nekaj dni pa so se prizadevanja neuspešno končala, ker je Pittoni snoval velik slovenski list, ni pa ga hotel začeti izdajati takoj, ker je menil, da bi bili v tistem trenutku finančni izdatki previsoki. Politično življenje v socialno demokratski stranki je bilo v letih 1915 in 1916 zelo nebogljeno, prav tako kot tudi v nekaterih drugih strankah. Tuma piše v svojih spominih, da se je pri njem zbiral krožek somišljenikov, ki je prirejal politične diskusije.¹²

Prihajali so Petejan, Golouh, Kopač, z italijanske strani pa Tuntar, Passigli in Puecher. V politiki so se, po lastnih izjavah, nekateri, predvsem Petejan in Kopač, nagibali na oportunistično stran, Golouh in on (Tuma) pa na radikalno stališče Rose Luksemburg in Karla Liebknechta, kar pa se ne ujema s Tumovo izjavo Regentu, ko je rekel, da je bil maja 1917 na stališčih Longueta in Haaseja, ki sta bila v mednarodnem delavskem gibanju leva centrista.¹³

V letu 1917 je po dveh letih spet prišlo do bolj množičnih praznovanj prvega maja, potem ko se je po atentatu Fritza Adlerja na grofa Stürgkha konec oktobra 1916 začela politična odjuga. Tako so bila prvomajska praznovanja in shodi v Trstu, v Ljubljani, na Jesenicah, v Idriji in v Zagorju. Samo v Tržiču shoda ni bilo, ker je nanj poleg vladnega predstavnika prišel samo sklicatelj.¹⁴ Na vseh teh zborovanjih so govorili o mirovni prizadevanjih, obravnavali so možnosti za mir, ki so se odprle s februarsko revolucijo, in poudarjali mirovno pripravljenost Avstro-Ogrske, tako kot jo je prikazoval uradni tisk. V Ljubljani je prišlo tudi do manjšega incidenta zaradi otroka, ki je jedel bel kruh, čeprav sicer na nobenem shodu niso obravnavali vprašanj prehrane in aprovizacije.¹⁵ Tistih vprašanj torej, ki so kmalu nato celo leto in pol predstavljala srčiko vseh

¹⁰ Elio Apih, Nekaj dokumentov o Tumovem delovanju v Trstu, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1977, 18—19, št. 1—2, str. 169—178 (tu stran 171—172), tudi v italijanščini, prav tam str. 159—168, Jože Pirjevec, Socializem Henrika Tume, prav tam str. 63—74 in v italijanščini str. 75—96.

¹¹ Arhiv Tume, Ivan Regent Henriku Tumi 10. 8. 1916.

¹² Henrik Tuma, Iz mojega življenja, Ljubljana 1937, str. 352.

¹³ Arhiv Tume, Henrik Tuma Ivanu Regentu 17. 5. 1917.

¹⁴ Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA), Wien, Ministerium des Inneren, Präs. 7464/M von 8. 5. 1914.

¹⁵ Prav tam.

javnih shodov in zborovanj. Tako kot za predvojno obdobje imamo tudi za 1. maj 1917 za deželo Štajersko sumaren pregled praznovanj po okrajnih glavarstvih, ki kaže, da je v okrajnem glavarstvu Celje z uradnim dovoljenjem praznovalo 1. maj 55 % delavstva ali 3863 od 7035 zaposlenih, v Mariboru (mestu) 60,81 % ali 1391 od 2305 zaposlenih, drugod pa manj kot 50 %, medtem ko v industrijsko nerazvitih področjih teh praznovanj sploh ni bilo. V slovenskem delu Štajerske je od 14 369 zaposlenih praznovalo 1. maj 6979 delavcev, kar je manj kot 50 %, medtem ko je ta odstotek za celo Štajersko za 20 % višji.¹⁶

Ob majniški deklaraciji in deklaracijskem gibanju, ki ji je sledilo, je znotraj JSDS prišlo do razdora med strankinim vodstvom in opozicijsko socialistično mladino zaradi razhajanj, ali naj se stranka pridruži politiki združenega meščanstva ali pa naj nadaljuje svojo na razrednem stališču zasnovano pot. O tej zelo važni historični problematiki je bila v zadnjih letih zanimiva in burna diskusija, ki je razčistila nekatere, vendar bolj obrobne stvari, medtem ko dokončnega odgovora še ni, saj ni še nihče opravil vsestranske osvetlitve vloge socialne demokracije in pa družbeno ekonomskih razmer, v katerih je bila takratna slovenska družba.¹⁷ Kot je znano, je bil glavni ideolog razredne politike dr. Henrik Tuma, ki je bil od vsega začetka prepričan, da je tivolska resolucija iz leta 1909 za jugoslovansko vprašanje ustreznější rešitev kot pa majniška deklaracija, čeprav je bila temeljna misel tivolske resolucije, da je jugoslovansko vprašanje kulturno, ne pa politično ali državno. Še decembra 1917 je v pismu dr. Karlu Rennerju zapisal, da je zanj narod enotnost kulture in volje.¹⁸ Tako je zaradi vztrajanja na avstromarksističnih pozicijah JSDS ostajala v nacionalnem pogledu na manj naprednih pozicijah kot meščanske stranke. Vse do vstopa ZDA v vojno namreč v JSDS ni bilo opaziti nobenega približevanja idejam zimmerwaldske konference, ki je govorila o miru brez aneksij in kontribucij ter na temelju samoodločbe narodov.¹⁹

Slovenski socialni demokrati so si mnogo obetali od stockholmske konference, vendar pa JSDS edina med delavskimi strankami jugoslovanskih narodov mednarodnemu socialističnemu odboru v Stockholmu ni pojasnila svojih stališč, pa tudi njeni delegati se niso udeležili pripravljane konference.²⁰

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Poleg številnih manjših polemičnih člankov velja omeniti zlasti Dušana Kermavnerja *Temeljni problemi primorske politične zgodovine*, Ljubljana 1977, *Razpravo o knjigi dr. Dušana Kermavnerja Temeljni problemi primorske politične zgodovine*, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 18—19, št. 1—2, Ljubljana 1979, str. 69 do 107, delo Milice Kacin-Wohinz (ki ga je Kermavner zelo napadel), *Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918—1921*, Maribor 1972 in *O »razrednem« in narodnjaškem Na Primorskem*, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja XX*, 1—2, Ljubljana 1980, str. 95—106.

¹⁸ AVA, Parteistellen, Karton 128 Südslawische Partei. Pismo Henrika Tume Karlu Rennerju 11. 12. 1917 (... »Das Prinzip der Selbstbestimmung der Nationen ist auch innerhalb der internationalen Organisation der sozialdemokratischen Partei vollständig durchzuführen. Jede Nation (ich verstehe darunter die Einheit der Kultur und die Einheit des Willens) bildet eine vollständige unabhängige eigene Organisation, sowohl in politischer als gewerkschaftlicher und genossenschaftlicher, als erzieherischer Richtung.«).

¹⁹ Janko Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, Ljubljana 1971, str. 192.

²⁰ Prav tam, str. 195 ff.

Zaenkrat ostaja tudi nepojasnjeno, zakaj ni bila objavljena njena spomenica, in tako je pač obveljal vtis, da se JSDS strinja z izjavami nemško-avstrijske socialne demokracije. Eksekutivi nemško-avstrijske socialne demokracije je 27. decembra 1917 Tuma poslal pismo, v katerem je dejal, da je zaradi bližnjih pogajanj z Rusijo zdaj najprimernejši trenutek za oživitvev avstroogrške internacionale, da bi morale vse avstroogrške socialnodemokratske stranke pozabiti na svoje spore in si s polno odgovornostjo prizadevati, da bi avstrijska internacionala sodelovala na mirovnih pogajanjih. Ta avstroogrška internacionala naj bi se sestala 12. januarja 1918 na Dunaju.²¹ Vodstvo avstrijsko-nemške socialne demokracije je 4. januarja 1918 odgovorilo, da sicer pozdravlja to idejo, dvomi pa o primernosti trenutka za njeno uresničitev. Prav tako pa mu ni bilo jasno, ali želi JSDS osnovati novo organizacijo in naj bi bil ta sestanek ustanovni zbor, ali pa želi samo tvorno sodelovati pri mirovnih pogajanjih. Obnovitev avstroogrške internacionale pa se je dunajskemu vodstvu v tem trenutku zdela težavna predvsem zaradi zadržanosti Čehov in Poljakov.²² V arhivu socialnodemokratske stranke na Dunaju ni podatkov, če je do sestanka prišlo ali ne, ohranila pa se je zabeležka v Tajnem vyboru Milade Paulove.²³ Tuma pa v svojih spominih govori o sestanku levih socialnih demokratov, ki pa je bil 20. januarja 1918,

²¹ AVA, SD Parteistellen, Karton 128, Südslawische Partei, Pismo Henrika Tume an das Exekutivkomitee der deutsch-österreichischen Socialdemokratie («... Das Zusammenwirken der Internationale darf durch keinerlei Meinungsverschiedenheit hintan gehalten werden, da das Hauptziel der Internationale auf die Mitbeteiligung und das Mitwirken der proletarischen Vertreter an den Friedensverhandlungen gerichtet ist, die einzelne Vertreter im Sinne ihrer Parteibeschlüsse frei handeln können und die Internationale nur die Form zu bestimmen hätte, unter welche dieselben zu den Friedensverhandlungen zuzulassen sei und ihre Mitwirkung durchzuführen hätte. Der Zusammenschluß der österreichisch-ungarischen Internationale ist eine dringende unaufschiebbare gemeinsame Pflicht aller Parteien in diesem entscheidenden weltgeschichtlichen Moment und jedes Zurückweisen desselben bedeutete das Aufgeben der proletarischen Sache, wie anderseits ein einiges Auftreten aller österreichisch-ungarischer sozialdemokratischen Arbeiterparteien gestützt auf das russische Proletariat, die einzige Garantie für den Abschluß eines gerechten Friedens bilden kann. Das Exekutivkomitee der südslawischen Arbeiterpartei, die stets und unerschütterlich am internationalen revolutionären Klassenstandpunkte festgehalten hat und zu allen sozialdemokratischen Bruderparteien nur freundschaftliche Beziehungen unterhalten hat, fühlt sich berufen, die Vertretungen aller sozialdemokratischen Parteien Österreichs-Ungarn auf den 12. Jänner 1918 zu einer konstituierenden Versammlung einzuladen und wendet sich vor allem an das Exekutivkomitee der deutsch-österreichischen Bruderpartei, damit es diese Initiative als eigene auffaßt und vertritt.»).

²² Prav tam («... Ihre Absicht, einen Zusammenschluß der österreichisch-ungarischen Internationale zu veranlassen erweckt unser größtes Interesse und findet bei uns alles Verständnis. Leider haben wir, wie Sie begreifen sehr begründete Zweifel, ob im gegenwärtigen Moment dieser Versuch glücken könne. Es ist uns nicht ganz klar, ob Sie auch den Zweck einer erneuerten Organisation verfolgen, was daraus zu schließen wäre, daß Sie von einer ‚konstituierenden Versammlung‘ sprechen, während Sie an einer anderen Stelle nur davon sprechen, daß eine ‚gemeinsame Mitwirkung der sozialdemokratischen Parteien in Österreich-Ungarn bei den Friedensverhandlungen‘ beabsichtigt wäre, wir brauchen Ihnen nicht zu sagen, daß wir die Wiederherstellung eines internationalen Verbandes für die österreichischen Parteien ebenso lebhaft wünschen wie Sie. Das kann uns aber darüber nicht täuschen, daß die Erfüllung dieses Wunsches im gegenwärtigen Moment auf größere Schwierigkeiten stoßen wird wie jemals.»).

²³ Pleterski, Prva odločitev, str. 200.

ker je bila načrtovana konferenca 13. januarja 1918 preložena.²⁴ Pač pa so še 20. septembra 1918 tržaške in slovenske organizacije zahtevale, naj strankino vodstvo skliče mednarodno državno konferenco, ki bi obravnavala vprašanja preskrbe ter mirovno akcijo. Vendar so ta predlog na Dunaju zavrnilo z utemeljitvijo, da ni možnosti za sporazumevanje.²⁵ Od maja 1918 je JSDS začela sodelovati v deklaracijskem gibanju, končno pa je bil na zagrebški konferenci 6. oktobra 1918 sprejet sklep, da bo stranka sodelovala v narodnih svetih pri vseh točkah, ki ne bodo v nasprotju s socialističnimi načeli, saj bo šele z nacionalno državo izpolnjen pogoj za uspešnejši razredni boj.²⁶

Še vedno ostaja neraziskano razpoloženje delavstva med januarskim štrajkom 1918 in v naslednjih mesecih. Ali so strokovne in konzumne zadruge in društva res skrbela le za aprovizacijo, o čemer so največ govorili na delavskih shodih, saj razen vprašanj prehrane in miru drugih točk dnevnega reda tako rekoč ni bilo. Nekaj več vemo zaenkrat le o prepirih takratnih delavskih voditeljev, vzdušje med njimi pa lepo ilustrira pismo Henrika Tume, ki ga je iz Trsta pisal Ivanu Regentu, in v katerem med drugim pravi: »... Prav boli me obnašanje sodrugov v Ljubljani, ki ne more biti drugačno nego oportunistično radi oseb, ki stojijo stranki na čelu in ki so vse interesirane pri konsumnih društvih in strokovnih organizacijah. Politične stranke faktično nimamo, treba jo bo zgraditi vse drugače, nego po dosedanji poti. V Trstu se nič ne dela, Golouh ne ve, kaj hoče. Dr. Ferfolja sploh ni za delo. Jaz pa sem se itak odločil za Goriško. Ni izključeno sicer, da ostanem v Trstu, a danes se ne smatram več poklicanega posegati aktivno v tržaško organizacijo...«²⁷

Zusammenfassung

DIE TÄTIGKEIT DER SÜDSLAWISCHEN SOZIALDEMOKRATISCHEN PARTEI IM ERSTEN WELTKRIEG

Beim Ausbruch des ersten Weltkrieges 1914 nahm die Sozialdemokratie in Slowenien in Gegensatz zur chauvinistischen Schreibweise der »Arbeiterzeitung« eine Antikriegshaltung ein und verlangte von der Parteileitung in Wien eine Erklärung für diese Kriegshetze. Schon früh kam es unter einzelnen Parteifunktionären der Sozialdemokratischen Partei Sloweniens zu Meinungsverschiedenheiten. Vor allem Ivan Regent forderte eine selbständigere und mutigere Stellungnahme. Auch zwischen der Triester und Laibacher Gruppe im Exekutivausschuß der Partei bestanden latente Gegensätze, die die Tätigkeit der Partei in hohem Maß lähmten. Diese Gegensätze kamen noch stärker zur Zeit Deklarationsbewegung, anlässlich der Stockholmer Konferenz und während des Zerfalls der Monarchie zum Ausdruck, als ein Teil der Partei immer nachhaltiger die Zusammenarbeit mit den slowenischen bürgerlichen Parteien für die Ideen der Mai-Deklaration forderte. Der Kreis um Tuma hingegen bemühte sich darum, eine österreichische Internationale sozialdemokratischer Parteien zu gründen, die die nationale Frage in der Monarchie im austromarxistischen Sinne lösen sollte.

²⁴ Henrik Tuma, Iz mojega življenja, str. 363.

²⁵ Zgodovinski arhiv KPJ, tom 5, str. 355—356.

²⁶ Pieterski, Prva odločitev, str. 200.

²⁷ Arhiv Tume, pismo Henrika Tume Ivanu Regentu 10. 6. 1918.